

ХАЙКУ – ЕДИН НЕПОЗНАТ ЗА БЪЛГАРСКИТЕ УЧЕНИЦИ ЖАНР

Вергиния Колева

Abstract: The presentation focuses on the haiku genre and its general rationalization and application in literature teaching and learning. The goal is not the writing of an authentic haiku by the pupils, but the contemplation, concentration and discovering the beauty of the moment with an attempt at describing and expressing an emotional state. Its possible result: a positive change with the pupil as a poetry reader.

Haiku writing techniques are discussed as found in research texts and fiction.

Keywords: haiku, haiku principles

Заглавието би могло да бъде и с по-голяма смислова обемност, ако беше: „Човекът и природата в литературата и японските тристишия „хайку“. Или: „Писмените текстове на учениците и възможностите за творческо писане“. Но тази зададеност присъства в самия текст. Така сега подреждам няколко концентрични кръга, като ще осветя първо този, свързан с най-малката поетическа форма, наречена хайку.

Спирам се на хайку, за да напомня за присъствието на тези блещукащи скъпоценни камъчета на пясъка край океана, наречен Литература. Началото на тези тристишия е XV век. Този поетичен жанр съществува повече като хроника за жанровостта на източната поезия, но си остава непознат – като масов творчески опит в европейската литература и като читателско наслаждение.

Задълбоченият предговор към „Пълнолуние. Японски тристишия“ на Крум Ацев „Хайку – начини на употреба“ (Ацев 1985, 5) започва така: „Някъде в началото на XVII век в един японски двор пред чаша чай стопанинът пита своя гост какво е поезия и получава отговора:

Белият цвят
на планинския чай
в градината пред тебе.” (Оницура)

Нищо повече. Всичко е събрано тук – в съвършенството, наречено хайку. И нищо повече като въздействие от примерите, които съм подбрала от същия малък сборник.

Майски дъжд.
Зъзне сливовият цвят –
хладен вятър. (Саймаро)

На сух клон
кацва гарван.
Късна есен. (Башо)

Вратите са залостени.
Навън е само
зимната луна. (Кикаку)

Пролетен дъжд.
Приказват си по пътя
чадър и сламен плащ. (Бусон)

Ако умра,
Не отстъпвайте никому моята къща,
щурчета. (Исса)

Глухарчето
днес побеля.
Пролетта отмина. (Шоха)

Вратата скръцна -
Никой... Само дъжд
в есенната вечер. (Шокию)

Този свят е като вишна.
Три дни само
и цвета го няма. (Рьога)

Запя славей
и водоподът
притихна. (Широ)

В България Людмила Балабанова, която има теоретични изследвания за хайку, е и автор на две книги с хайку, излезли на български и английски през 2002 и 2007 г. Димитър Стефанов е издал 2 миниатюрни книжки с хайку. Едната, озаглавена „Гората на глухарчето – опит за хайку“ (Стефанов 1988), е първата у нас стихосбирка с хайку. Ето няколко примера и от нея:

Пчели претърсват
Жълтите глухарчета.
Пролетта дойде.

Сам из гората
си вода на верижка
едничка мисъл.

Чашка на жълд
във винената гора.
Наздраве, есен!

Улични лампи.
Вечерни глухарчета
В градините на съня.

В пълната кофа
потреперва хваната
пълната луна.

Сняг по веждите
на прага. Снега в косите
е по-отдавна.

И последното хайку от тази стихосбирка:

Дребни стихчета.

Да не ни дотежават
към бъдещето.

„Дребни стихчета”, но когато е постигната мъдростта чрез тях, те са удивителни.

„Какво е хайку? Стихотворна миниатюра със строго спазвана метрика? Виртуозна лаконичност от три стиха? Микростихове с макроизмерения? Експромпт с огромна концентрация на чувства? Квинтесенция на поезията? Или висш израз на медитация? Хайку е всичко това и още много друго, което не може да се назове с думи, защото думите ограничават, както твърди дзен-будизмът (Филипова 2002)

Като философска подплътеност хайку е направлявано от дзен – будизма, зародил се в Китай през VI век. В размислите на прочутия китайски философ Джуандзъ (369–286 г. пр.н.е.), представени в книга с неговото име, са дадени основите на дзен-будизма. Като философия дзен е нещо трудно обяснимо, като практика е нещо безкрайно полезно. Много съвременни автори цитират в последно време един откъс от нея: „Сънувах, че съм пеперуда, която пърха под небето. След това се събудих. Усещах единствено щастието си като пеперуда, забравил за самия себе си. Когато се разсъних напълно, бях отново себе си. Сега се питам – човек ли съм, който е сънувал, че е пеперуда, или съм пеперуда, която е сънувала, че е човек?” (Джуандзъ 2013). Този цитат е като коан, от който може да се тръгне и разсъждава за света и неговата илюзорност. И за това, че всичко е дзен. „Дзен будизмът ни приканва към всекидневно търсене на простотата.” С., 8, Дзен всеки ден, (Пигани 2009, 8). „По същество хайкуто описва обикновените и на пръв поглед незначителни неща в живота в тяхното свободно движение.”, с. 230 (В: 7, 2013, 230). „Хайку е моментното отражение на действителността. То е това, което на японски се нарича „дух на шансей”. „Шансей” означава „да огразиш онова, на което си свидетел”. Хайку не преобразява света; то ни поставя в допир със света, отвежда ни до него, въвежда ни в него.” (Ая 2009). Избрала съм тези определения, тъй като при тях ключово проявление на дзен е сливането и осмислянето на мига. „Внезапното прозрение” като възможност за осъзнаване на света и самите нас е пряко свързано със всякаш единичното вглеждане в мигновеността пред нас. По този начин източната култура ни дава урок, който ни липсва.

В началото, преди хайку е съществувала поетичната форма *танка* (петстишие), която първо е била жанр в живописата. Стиховете са разделени на три плюс два. Тъй като природата основно е присъствала в тези стихове, често калиграфското изписване на танка е било поставяно в рамка – като картина. После се е появила формата *ренга*, означаваща „нанизани строфи”, съставени от последователни тристишия и двустистишия. Първите три стиха се наричали начална строфа – на японски *хокку*. През XIX век, Масаока Шики предлага израза „хайку”, с цел да го отграничи като литературна форма. Стиховата схема съдържа 5-7-5 срички. В литературата на западната поезия хайку навлиза през 60-те години на XIX век.

Жанрът ренга, получил своя разцвет през XIV век, съдържа голяма степен на каноничност, тъй като при него съществуват така наречените *сезонни думи*, строго отнасящи се към определен сезон и достигащи до три-четири хиляди. (Японские трехстишия, предговор. Москва: Художественная литература, 1973, с. 23–24). Тези думи веднага са давали представа за сезона и така читателят веднага е бил ориентиран в представите си. Една от главите в книгата „Човекът, който пишеше хайку” е „Сезоните в годената на живота”. „Едно същинско хайку винаги съдържа *киго*, „сезонна дума”, която го вписва във великия цикъл на живота...” „Едно *киго* може да бъде очевидно или едва доловимо”. (Ланю 2007) Най-често се среща второто – едва загатнатият сезон.

Думите, обозначаващи пролетта са били: вишнев цвят, славей, паяжина, пеперуда. Думи за лятото: порой, кукувица, жар, прохлада. Есента се очертавала с думи като: луна, звезди, песен на шурци, реколта, празник, хризантеми. А зимните думи са били ръмящ дъжд, сняг, скреж, студ, огнище, край на годината (По 13 1973, 23–24). В хайку много често се срещат тристишия, свързани със зимната луна, а луната при ренга е в сезонния раздел „Есен”. Тези думи, според мен, биха могли да подпомогнат този, който се опитва да *състави* хайку, дори сега. Мисля, че биха могли да се вземат две опорни думи или словосъчетания и да се състави фраза/ изречение – в началния етап, когато все още не можем да осмислим чувството си и да го свържем с някой образ край нас.

Теоретично и учители, и ученици почти не познават жанра хайку и не са чели нищо. В сп. „Български език и литература” 2002 година, кн. 2-3 има изчерпателна статия на София Филипова за жанра

хайку. Разгледани са същността на хайку, неговото зараждане и школите в Япония. Статията обхваща хайку като литературно явление – постижимо или не в неговата завършеност. Братислав Иванов има книга „Хайку и дзен”. В София има Хайку съюз, за който може да се прочете в Интернет. Всяка година той обявява конкурс за хайку. Но когато търсим автори на хайку на български и проследяваме присъствието на този жанр в неговата функционалност, стигаме до извода за някаква затвореност и почти елитарност. А всъщност това е литературно постижение, което дава много на читателя и същевременно не е толкова далеч от стихотворните опити в други лирически жанрове.

Моята теза е: свързване на българските ученици с красотата на поезията и чрез този жанр. И то не само като вглеждане и познание, а и като опит да се пише хайку. Какво четат и какво пишат нашите ученици? Творческото писане в училище, свързано с т.нар. продуктивни писмени текстове, е представено от съчинение по преживяно, разказ, съчинение описание, есе. Но за тяхното създаване подготовката не е достатъчна. Описанията в прозаичните художествени текстове са на ниско рецептивно ниво. Въображението на учениците не присъства равностойно. Не е изграден стереотип на неговото включване и така самото четене става трудно и се прескачат текстове. Играта на влизане в картинността я няма. Така не се развива наблюдателността по отношение на красотата на заобикалящото ни и наблюдателността при досега с текст.

В една от излезлите наскоро книги за творческото писане по много добър начин са предадени варианти на работа върху проза. Поезията, разбира се, е нещо по-трудно.

Никой не очаква във всеки клас да се появят многобройни млади поети. Винаги има не повече от 2-3, които ритмизират своята емоционалност в словесен изказ. Целта в моето предложение цели възможна промяна. Не създаването на хайку, а съзерцанието, съсредоточаването и откриването на красотата на мига. Дори милата илюзия, че си написал хайку, може да те отведе до повторение на опита. А той да отключи онези нива на притихнало осъзнаване на съвършенството около нас и **да промени ученика като читател на поезия.** Не по задължение. И да направи по-ясна за него ролята му на интерпретатор, която все очакваме от него и само казваме, че интерпретираме дадена литературна творба, но едва ли може да определим

ученика като интерпретатор. Една китайска поговорка, която в отделни издания е дадена като мисъл на Конфуций, завършва така: „...правя и разбирам”. И ето тук съпоставката с другите две изучавани в училище изкуства – рисуване и музика. Всеки има своите нива на функциониращи проявления в обсега им. Но не четете изследвания за живописиста/музиката и не ги тълкува, а започва да рисува своята къщичка с две липи отпред или запява една песен. Докато при литературата творческите опити са редуцирани за сметка на интерпретацията и теоретизирането.

В системата на писмените работи в училище типовете и видовете съчинения целят постигането на определено ниво на компетентност, доколкото този термин може да бъде използван свободно не само за определено професионално ниво, а и за пишещия ученик. Само напомням една отдавнашна констатация на руски автор от областта на методиката – голяма част от тези съчинения са изкуствени. Те не могат да бъдат проектирани в житейската перспектива на всеки, напуснал училището. Съчинението описание, преразказите, дори есето са по-прагматичната част от тях. Но скритият у всеки ученик Моцарт, ако използваме отдавнашното метафорично прозрение на Антоан дьо Сент Екзюпери, т.е. творческите заложби, които носи всеки, не се развиват достатъчно в обучението по писмена реч. В отделни ръководства по творческо писане това се набавя, но те са нещо, което не принадлежи към системата на обучение. Тук важното за мен е, че творческите опити са свързани единствено с прозата. Моето предложение за хайку-опити е едно ниво на приближаване към поезията с най-краткия опит за нейното създаване. Тъй като при хайку има задължително ниво на съзерцание, което не се развива достатъчно при бързото преминаване през съчиненията описания, достигането до него може да се набави при пристъпването към хайку. А това с времето може да доведе до друг тип чувствителност към поезията и дори към света.

В ироничен стил Умберто Еко отговаря на странните нападки, че вече е много лесно за един писател да напише роман с помощта на компютърни програми, като дава парадоксален вариант за това. Накрая този етюд завършва така: „После просто си седате под някое дърво с парче въглен и тествате хубава хартия, оставяте умът ви да се унесе и написвате два реда – например: „Луната е високо в небето/ и вятърът шумоли.” Може би в самото начало няма да прилича на

роман, а по-скоро на японско хайку. Няма значение, важното е да се започне.” (Еко 2014, 14). Използвам този цитат като праг на моите разсъждения около представата: *Могат ли учениците да напишат хайку?* От „важното е да се започне” към онова съсредоточаване върху нещо наоколо и изричането му, може да приемем, че всеки би могъл да направи своя опит за хайку. В широтата на съвременното наподобяване – без дълго обучение, без подплътеността на философското осмисляне и далече от образците на този жанр. Но това е приближаване до поезията чрез опит за нейното създаване. Трудността на постижението се компенсира от краткостта на хайку. В истинската поетическа завършеност това е много трудно. Защото трябва да се създаде не просто нещо, което виждаш в стеснения окуляр на моментното съсредоточаване, а тази малка „картина” да е с представителността на „свят”. Аз и светът във времето.

Никой не би могъл да повтори съвършенството на стихотворението на Павел Матев „Млади кончета пият вода”. Цитирам само двете последни строфи:

Повелително тънки крачета
и копитца като гнезда.

За да видят в реката небето
млади кончета пият вода.

Да пребъде щастливият случай,
в който строгата зрелост видя
откъде се на нежност научих.

Млади кончета пият вода.

Но ако си представим картината: силуетите на кончетата около водата в привечерен час, то опитът да се напише подобие на хайку не би бил толкова невъзможен. Учениците може да видят приложената снимка към това стихотворение в книгата на Павел Матев „Натрупани мълчания” (Матев 1981), където всички илюстрации са фотографии. (Трудно е да намерят опора в техен личен спомен.) Да се съсредоточат в илюстрацията и преди всичко – в текста с опит да изразят едно кратко изречение, обобщаващо тяхното възприемане.

Само като заместване на липсващи засега ученически опити в хайку прилагам моите:

Часът на залеза,
отразен във водата –
млади кончета край реката.

и

Реката е отново пред мен.
Няма ги детството и кончетата
след изминалия ден.

Да си представим и да проверим по-късно в нашата практика дали би действала една кратка система по писане на хайку. Започвам с една художествена творба. Що се отнася до сричките – пет-седем-пет, то „...същественото тук е духът на хайку, а не този или онзи брой на сричките”; стихотворението да може да се прочете на един дъх; то трябва да завършва с някакво откровение, оригинална фраза, образ или мисъл, която да ви накара да възкликнете : „Аааах!” Така обобщава нещата около хайку един американец, извървял пътя на хайку като осмисляне и наяве – в Япония. Книгата „Човекът, който пишеше хайку” от Дейвид Ланю (Ланю 2007) посочва, че това „вероятно е първият роман, посветен на писането на хайку”. Името на героя, когото срещаме в първата част, е преведено като Зъбльо. Той е провинциален поет, който се обучава и пътува, запознавайки се с школи по писане на хайку. В книгата неговият учител е Чаша чай, но прототип на образа е майсторът на хайку Кобаяши Иса.

Читателят научава постепенно, следвайки героя през 146-те страници на книгата, какво е съдържанието на хайку, какъв е смисълът му, как се пише. Още в началото е зададен въпросът: „Навярно се чудите: какво ли ще рече *хайку* ? Е, тук стигаме до празнота, която не е лесно да се запълни. ...Ще наблюдаваме. Ще слушаме. И може би ще узнаем.” Наблюдението – дълго и безмълвно е началото на обучението по хайку. Зъбльо и неговият учител Чаша чай наблюдават как расте тревата, как се движи един охлюв, докато се скрие, как се изпаряват капките роса. Ученикът не е много доволен от цялото бездействие и като син на земеделец, който не би разбрал тези начални уроци, пише на баща си нещо друго, но много поетично: „Тази сутрин учителят Чаша чай ми показа как да пиша леко като перце стихотворения – тъй леки, че трябва да ги притискаме с камъчета, за да попречим на мастилото да отлети.”

Наблюдение („колко важни са ситните дребни нещица” и мълчание : „Твърде дълго мълчание бе нужно, за да се родят подходящите

думи”; „В чистият си вид едно стихотворение съществува като невербално прозрение, наречено „мълчанка”, проблясък от безсловесно съвършенство, което думите са безсилни да уловят” и когато учителят произнася едно хайку, впечатлението е изумление „от принудената лекота, с която учителят издиша стихотворението във въздуха.” След натрупаните наблюдения и осмислен житейски опит хайку се ражда винаги спонтанно. Всичко това много напомня на препоръките от дзен-будизма: съзерцание, отдалечаване от суетата, изпразване на ума и сливане с всичко наоколо, осъзнаване, че единствено постоянно нещо е промяната, че всичко е временно. И още: разбирането за илюзорността на този свят в мъдростите на дзен се съсредоточава във вече цитирания сън за пеперудата. Обобщено – в дзен ние всички може би сме част от съня на Буда. В наставлението как да напишем своето първо лунно хайку четем: „...не забравяйте, че всичко, включително и вие, ще бъде част от картината; че нищо извън тази картина няма да сътворява картината.” – с цялата обръкнатост на това напътствие.

Потвърждение на това, че когато си разбрал нещо, само тогава можеш да го представиш точно, са различните определения на хайку в тази книга, които са сравнения и метафори: „Хайку е като каратистки удар, като безмилостно пронизване със самурайски меч”; „хайку е като драканица на Пикасо, нахвърляна за десет секунди. Няма място за планиране, няма място за съжаление, няма място за умуване. ...Хайку е животът, животът е хайку.”

А тълкуването на хайку? Трябва ли да има такова? Ето какви са разсъжденията на повествователя в тази книга: „Хайкуто остава живо и щедро ни предоставя значения, просто защото уважаваме дълбочината на мига. Не се опитвайте да приковете едно-единствено тълкувание към даден миг”. И: „Дръжте вашата лъвица – интелекта – на къса верига с намордник!”. Хайкуто, след като е било живо съзерцание, трябва да си остане достатъчно живо и неговата символност да не помрачи сливането ни с това *всичко*, което то носи. Тук идва дори играта на отгатване на различните значения. Как бихме могли, как биха могли да интерпретират един голям поетичен текст учениците, ако не са се опитали да играят с възможните значения, носени от хайку и да нанасят образите в него към нещата, които може би наистина ги вълнуват. „Да изгребваш символични значения от дълбините на всеки миг, на всяко хайку, е забавно и може би

неизбежно. Просто не се привързвайте, щом веднъж си изберете камъче-истина. Веднага го хвърлете обратно. Не се придържайте към него на всяка цена.”

Напътствията в тази книга са ценни и въздействащи. Тяхната вплетеност в творческото пътуване, съставляващо сюжета дава възможност постепенно да се приближим към разбирането за хайку.

Ето и едно изследване, което представлява разбиране за хайку и ръководство по писането му – „Основи на хайку”. Авторката Джейн Райкхълд пише :

„За истинския автор на хайку е необходимо и мъдрото отдалечаване от нещата, и сливането с тях. Но защо не започнем:

Прозорецът е моята картина.

Ако погледна отвън,
ще видя портрета си.

Синигерчета на голите клони.

през декември –

Синьо-жълти пеещи цветчета.”

(Райкхълд 2013)

Джейн Райкхълд е родена в щата Охайо през 1937 г. Учи изкуство и журналистика. Живее известно време със съпруга си, който е германец в Хамбург. През 1987 г. се връща в САЩ и основава издателска компания. Открива сайт за съвети към пишещите хайку – ahapoetry.com. Два пъти е носител на наградата на Музея за хайку литература в Токио. Общо има над 30 книги с танка, ренга, хайку и друга поезия. Превела е Башо – най-големият хайку автор. Книгата ѝ „Основи на хайку” е преведена на български от преводача Владислав Христов. Според него Джейн Райкхард „дава незаменими съвети относно техниките на писане на хайку.” В книгата има нива за начинаещи и за напреднали – хайджин. Позволявам си да приведа с прескачания голяма част от препоръките (*запазена е тяхната основна номерация*) в урок 10. – „Хайку техники”, за да бъде всичко на едно място и да се види, че писането на хайку може да бъде направлявано, когато човек не би могъл да бъде обучаван от майсторите в жанра. „Хайку, които изглеждат толкова леки, свободни и спонтанни, се градят на дисциплина. Ако имате желание да пишете хайку, това означава да сте готови да вместите още няколко правила в живота си. И правилата не са лоши, стига да ги възприемете като вашите правила за вашата работа. Чували сте Робърт Фрост да казва, че „поезията без правила е като тенис мач без мрежа“ това е вярно и за хайку. А Башо е имал мотото: „Научете правилата, а

после ги забравете“. Но първо е казал: „Запознайте се с правилата“. Ето ги и правилата:

1. 17 срички, написани в един ред.
2. 17 срички, написани в три реда.
7. Напишете онова, което изричате на един дъх.
8. Използвайте сезонна дума (kigo) или препратка към сезон.
9. Използвайте пауза в края на първия или втория ред, но не и в двата.
10. Никога не допускайте трите реда да формират цяло или „скалъпено“ изречение.
11. Използвайте два образа, които са съпоставими само когато са „осветени“ от трети образ. Например: дух в уединение (първо почитвам чернилката от печката) и си измивам ръцете
12. Използвайте два образа, които са асоциативни само когато са „осветени“ от трети образ. Например: огнено-бял ореол (в момента на затъмнението) забелязвам лицето ти.
13. Използвайте два образа, които са контрастни само когато са „осветени“ от трети образ. Например: две неща готови (не докосват пространството помежду) огъня
14. Винаги пишете в сегашно време, тук и сега.
15. Използвайте ограничено (или не използвайте) лични местоимения.
17. Избягвайте всички възможни употреби на сегашни деятелни причастия.
18. Проучвайте и проверявайте употребата на членувани думи (твърде много ли са, твърде малко, или...).
19. Използвайте обичайния синтаксис във фразата.
20. Използвайте възможностите на фрагмента.
21. Проучвайте реда, в който са представени образите. Първо широкия ъгъл на виждане, после средната линия и накрая близкия план.
22. Запазете „силния ред“ за накрая.
23. Потърсете най-очарователния и привличащ погледа първи ред.
24. Просто пишете за обикновените неща по обикновен начин, с помощта на обикновен език.
25. Изучавайте дзен и оставете вашите хайку да изразят образите по безмълвен начин.
27. Използвайте само конкретни образи.
28. Открийте лирични описания за образа.

29. Опитайте да постигнете различни нива в значението на хайку. На повърхността то е набор от прости образи; отдолу е философия или урок за живота.

31. Използвайте образи, които предизвикват представата за класическа елегантна отделеност (shubumi).

32. Използвайте образи, които извикват представата за носталгични романтични образи. Дивата красотата (wabi).

33. Използвайте образи, които извикват представата за мистериозна самота (yugen).

34. Използвайте парадокс.

35. Използвайте каламбури и игри на думи.

36. Пишете за невъзможното по обикновен начин.

38. Разкажете го, както е в реалния свят около нас.

39. Използвайте само образи от природата (не споменавайте хора).

40. Смесвайте хората и природата в хайку, чрез обвързването на аспект на природата с човешко чувство.

42. Избягвайте на всяка цена да споменавате себе си.

44. Не използвайте препинателни знаци при двусмисленост.

45. Използвайте пунктуация както при всички нормални изречения: пълно спиране; половин спиране или пауза... нещо неказано, = малка пауза – казване на същото нещо с други думи = пълно спиране.

55. Използвайте звуците в думите, така че да отеква чувството.

56. Винаги завършвайте хайку със съществително име.

57. Пишете хайку само при „а-ха“ момент.

58. Използвайте всяко вдъхновение като отправна точка, за да развивате и пишете хайку (те са известни като хайку от бюрото).

59. Избягвайте твърде много (или всички) глаголи.

60. Изрежете предлозите (на, над, сред, между и пр.), когато е възможно, особено във фрагмента.

62. Не използвайте повече от едно определение на съществително. Тази употреба, следва да бъде ограничена до абсолютния смисъл на хайку.

63. Споделете вашето хайку чрез добавяне на хайку в края на писмата си.

64. Отнасяйте се към хайку като към поезия, то не е стих за поздравителна картичка.

65. Записвайте всяко хайку, което идва при вас. Дори и найлошото. То може да вдъхнови следващото, което със сигурност ще бъде по-добро (Райкхълд 2013).

След тези правила не трябва да се съсредоточаваме в трудността на постижението, а в широтата на опита. Джейн Райкхард посочва, че в английския превод на хайку се приема, че названието е изградено от *хай* – игра, забавление и *ку* – стих, строфа. Да приемем, че чрез играта на сътворяване на хайку може да постигнем първо, наблюдателност – да гледаме и виждаме. Наблюдателността е изключително важно творческо качество.

Чрез опита да пишат хайку – като възможно лирическо проявление – учениците ще видят себе си и света в друга светлина. Ето една наистина развиваща цел в литературното образование. Най-късата поетична форма може да се окаже недостижима заради нейното съвършенство, но в намерението да изговорим света край себе си в едно тристишие може да постигнем повече от очакваното като чувствителност и естетика. И така: да благодарим, че сме част от съня на този, който сънува Вселената. И докато чакаме да разберем кой в чий сън е, да опитаем да напишем нашето хайку за миговете.

ЛИТЕРАТУРА

1. **Ая 2010:** Ая Винсенте. Liternet, № 12 (133 №, 26.12.2010.
2. **Ацев 1985:** Крум Ацев, Пълнолуние. Японски тристишия. С., 1985.
3. **Джуандзъ 2013:** Мъдростта на дзен, книга пета. С.: Пергамент прес, 2013.
4. **Еко 2014:** Умберто Еко. Изповідите на младия романист. С.: Сиела, 2014.
5. **Ланю 2007:** Дейвид Ланю Човекът, който пише хайку. С.: Изток-запад, 2007.
6. **Матев 1981:** Павел Матев... Натрупани мълчания, Д., Христо Г. Данов, 1981.
7. **Мъдростта на дзен**, книга пета. С.: Пергамент прес, 2013.
8. **Пигани 2009:** Е. Пигани, Салви, Фл. Дзен всеки ден. С.: Прозорец, 2009.
9. **Пълнолуние.** Японски тристишия. С.: Народна култура, 1985.
10. **Райкхълд**, Дж. Основи на хайку – <http://mayalyubenova.wix.com/jane-haiku-bessons>.
11. **Стефанов 1988:** Д. Стефанов, Д. Гората на глухарчета – опит за хайку. С.: Бълг. писател, 1988.
12. **Филипова 2002:** София Филипова, Поетиката на хайку. – В: Електронно списание LiterNet, 10.03.2003, № 3 (40).
13. **Японские трехстишия.** М.: Художественная литература, 1973.